

Cumhuriyet Dönemi Kalkınma Planlarında Üstün Zekalı ve Yetenekli Öğrencilere Yönelik Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar

Objectives, Policies and Practices for Gifted and Talented Students in the Development Plans of the Republican Period

Dr. Halil BOLAT ¹

Öz

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştireceği uzun dönemli büyüme hedeflerini ve politikalarını yansıtan temel politika dokümanlar, kalkınma planlarıdır. Kalkınma planlarındaki başlıklardan biri de eğitim olup, eğitimin mevcut durumu ile gerçekleştirilmesi planlanan hedef ve politikalara yer verilmektedir. Bu araştırmada kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik belirlenen hedef ve politikalar ile her kalkınma planı döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili yapılan çalışmalar belirlenerek karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı "Kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar ile kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan çalışmaların belirlenmesi" şeklindedir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiş, betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Doküman olarak on bir kalkınma planı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, kalkınma planları döneminden öncede üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen bir kısım çalışmaların kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmesine rağmen bir kısım çalışmaların da kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmediği ve başarısızlıklar da yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kalkınma planları doğrultusunda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, Milli Eğitim Bakanlığı, üniversiteler, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Onuncu kalkınma planından sonra BİLSEM, destek eğitim odaları ve ARGEM gibi farklı uygulamalara yer verildiği, öğrencilerin ilgi, yetenek ve yaratıcılıklarına yönelik faaliyetler gerçekleştirildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel yetenekli öğrenci, kalkınma planları, özel eğitim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main policy documents reflecting the long-term growth targets and policies that Türkiye will realize in the economic, social and cultural fields are the development plans. One of the titles in the development plans is education, and the current status of education and the objectives and policies that are planned to be realized are included. In this research, the goals and policies determined for gifted and talented students in development plans and the studies on gifted and talented students in each development plan period were determined and compared. In this direction, the aim of the research is to determine the objectives and policies regarding gifted and talented students in development plans and the studies conducted on gifted and talented students in the development plans period. The research was carried out with the document analysis method, one of the qualitative research methods, and the descriptive analysis technique was used. Eleven development plans were used as documents. As a result of the research, it is seen that studies were carried out for gifted and talented students before the development plans period. Although some studies on gifted and talented students were carried out in line with development plans, it was concluded that some studies were not carried out in line with development plans and there were also failures. Most of the studies carried out in line with the development plans are carried out by the Ministry

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Çorum Ölçme Değerlendirme Merkezi, halil.bolat@gmail.com

Atf için (to cite): Bolat, H. (2023). Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik hedefler, politikalar ve uygulamalar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(100). Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı, 94-113.

of National Education, universities, different institutions and organizations. After the tenth development plan, it is seen that different applications such as BİLSEM, resource rooms and ARGEM were included, and activities were carried out for the interests, abilities and creativity of the students.

Keywords: Gifted student, development plans, special education

Paper Type: Research

Giriş

Üstün zekalı ve yetenekli bireyler, bir ülkenin geleceğinde önemli bir role sahiptir. Bu yönüyle geleceğe yön verecek bireyler olarak değerlendirilebilirler. Üstün zekalı ve yetenekli bireylerle ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan birine Marland Raporu'nda (1972) yer verilmiş, üstün zekalı ve yetenekli bireyler “Genel zihinsel yetenek, özel akademik yetenek, yaratıcı veya üretken düşünme, liderlik yeteneği, görsel veya sahne sanatları veya psikomotor alanlardan bir veya birden fazlasında yüksek performans yeteneği gösteren bireyler” olarak tanımlanmışlardır. Renzulli (2012) ise üstün zekalı ve yetenekli bireyleri, “Akranlarına göre akademik, yaratıcılık, liderlik veya sanatsal alanlarda üstün performansa sahip, bir veya birden fazlasında yüksek performans yeteneği gösteren bireyler” olarak tanımlanmıştır. MEB Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesinde (2019a) ise “Zekâ, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda yaşlılarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireyler” olarak tanımlanmışlardır.

Üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler normal gelişim gösteren bireylere göre farklı zihinsel yapıya sahip olduklarından farklı eğitim uygulamalarına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca üstün zekalı ve yetenekli bireyler, uygun eğitim koşulları sağlandığı ve doğru yönlendirildikleri takdirde ülkeleri ve insanlık için önemli birey olabileceklerdir. Uygun eğitim koşulları ve doğru yönlendirme yapılmadığı takdirde ise ülkeleri ve insanlık için bir kayıp ve tehlike unsuru olabileceklerdir. Bu durumdan hareketle, üstün zekalı ve yetenekli bireylerin eğitimlerinin önemli olduğu, bu bağlamda üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile kalkınma planları arasında önemli bir ilişki olduğu söylenebilir. Kalkınma planlarında bu öğrencilere yönelik eğitim hedefleri ve politikalarına yer verilmesinin üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitimi açısından kritik önem taşıdığı söylenebilir. Bu çalışma önceki kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili hedef ve politikalara yer vermesi, aynı zamanda kalkınma planı döneminde gerçekleştirilen uygulamaları ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca bundan sonra yayınlanacak kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik hedef ve politikalar ile uygulamalara yön vermesi de beklenmektedir.

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştireceği uzun dönemli büyüme hedeflerini ve politikalarını yansıtan temel politika dokümanlarına kalkınma planları adı verilmektedir (Akça, Şahan ve Tural, 2017). Ülkemizde toplam on bir tane hazırlanan kalkınma planlarının ilki 1963-1967 yılları için hazırlanmıştır. Farklı başlıklarda büyüme hedef ve politikalarını ortaya koyan kalkınma planlarındaki başlıklardan biri de eğitimidir. Kalkınma planlarının tamamında, eğitimin iki temel amacı olduğu ifade edilmektedir. Bu amaçlardan biri toplumun eğitim düzeyini yükseltmek diğeri ise insan gücü yetiştirmektir. Ancak ağırlıklı olarak insan gücü yetiştirmek yani eğitimin ekonomik işlevi ön plana çıkmaktadır. Kalkınma planları, genelde hazırlandığı dönemdeki ekonomik ve toplumsal gerçekleri, özelde de eğitimin mevcut durumunu, sorunlarını, eğitim alanında yaşanan gelişmeleri yansıtmakta ve bu unsurlar doğrultusunda eğitime yönelik hedef ve politikalar hazırlanmasını sağlamaktadır (Küçük, 2012). Yani kalkınma planlarında eğitimin mevcut durumu ile gerçekleştirilmesi amaçlanan politikalar yer almaktadır. Kalkınma planlarında hedeflenen politikalar ile yapılan uygulamalar arasında bir uyum sağlanması ve hedeflenen politikalar doğrultusunda gerekli çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Alanyazın incelendiğinde kalkınma planları ile eğitim ilişkisinin incelendiği çalışmalara (Altundemir, 2012; Aslan ve Yılmaz, 2021; Buyruk, 2016; Gönülaçar, 2014; Küçük, 2010;

Küçükler, 2012; Akça, Şahan ve Tural, 2017; Taş, 2007) rastlanmaktadır. Ayrıca kalkınma planları ile Milli Eğitim Şuraları ilişkisinin (Çoruk, 2019), onuncu kalkınma planı ile 2018 programı ve MEB stratejik planı ilişkisinin (Toprakçı ve Bakır, 2019), on birinci kalkınma planı ile 2023 Eğitim vizyonu arasındaki ilişkisinin (Topal, 2010) incelendiği araştırmalara da rastlanmaktadır. Bu araştırmaların yanı sıra Aydoğan ve Gültekin-Akdoğan (2017) üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili yasa ve yönetmelikleri incelemiştir. Çitil (2009) özel eğitimin tarihini incelenmiş, üstün zekalı ve yetenekliler ile kalkınma planları arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Cevher-Kılıç (2015) ile Çitil (2018) tarafından yapılan araştırmalarda kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer verilen hedef ve politikalar belirlenmiştir. Ancak belirtilen araştırmalarda kalkınma planlarında yer alan hedef ve politikalara yönelik hangi uygulamaların gerçekleştirildiğine yer verilmemiştir. Bu araştırmada belirtilen araştırmalardan farklı olarak kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik belirlenen hedef ve politikalar ile her kalkınma planı döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili yapılan uygulamalar belirlenerek karşılaştırılmıştır. Araştırma bu yönüyle önemli görülmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda araştırmanın amacı Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar ile kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen uygulamaların belirlenmesidir. Bu amaca bağlı olarak araştırmanın problem cümlesi “Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar ile kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen uygulamalar nelerdir? şeklindedir. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar nelerdir?
2. Kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan uygulamalar nelerdir?

1. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmada kullanılan dokümanlar ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Modeli

Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar ile kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen uygulamaların belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi araştırmacı tarafından hedeflenen olgu veya olgular ile ilgili yazılı materyallerin analizini içerir. Bu amaçla ilk olarak dokümanlara ulaşılır, ulaşılan dokümanlar detaylı bir şekilde okunur ve analiz edilir. Son olarak da yapılan analizlerin yorumlanması ve değerlendirmesi gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada öncelikle Cumhuriyet döneminde yayınlanan on bir kalkınma planına ulaşılmış, tüm kalkınma planları araştırmaya dahil edilmiş, hiçbir kalkınma planı araştırma sürecinin dışında tutulmamıştır. Kalkınma planları detaylı bir şekilde üçer defa okunmuş ve analizler gerçekleştirilmiştir.

1.2. Araştırmada Kullanılan Dokümanlar

Araştırmada doküman olarak on bir kalkınma planı kullanılmıştır. Kalkınma planlarına Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı web sayfasından ulaşılmıştır. Dokümanlara resmi kurumlardan ulaşılması dokümanların orijinalliğini sağlamıştır. Ancak üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik yapılan çalışmaların belirlenmesi aşamasında Milli Eğitim Şura Raporları, kanun, hükümet programları, tezler, kitaplar,

makaleler, resmi kurum ve kuruluşların İnternet sayfaları gibi birden fazla kaynaktan yararlanılarak araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlanmıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde bulguların özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulması temel amaç olarak görülmekte, doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu nedenle her kalkınma planı bilgisayar ortamına indirilmiş ve dikkatli bir şekilde okunmuştur. Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik bölümler belirlenerek bu alanlar renklendirilmiştir. Ayrıca gözden kaçan kısımların olmaması adına bilgisayarın arama özelliği kullanılarak her kalkınma planında “Üstün zeka, yetenek, özel yetenek, üstün yetenek, kabiliyet” kavramları aranarak kodlar tespit edilmiştir. Okurken gözden kaçan yerler var ise o alanlar da renklendirilmiştir. Daha sonra elde edilen kodlardan hareketle hangi kalkınma planında üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili hangi hedef ve politikalar yer verildiği belirlenmiştir. Daha sonra farklı kaynaklardan üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili Türkiye’de gerçekleştirilen uygulamalar belirlenmiş, yapılan çalışmaların hangi kalkınma planı döneminde yapıldığı belirlenmiş ve bulgular bölümünde sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla ikinci kodlayıcıdan yararlanılmıştır. İkinci kodlayıcıya üç adet kalkınma planı verilerek kodlaması istenmiştir. İki kodlayıcı arasındaki güvenilirlik Miles ve Huberman’ın (2015) güvenilirlik formülü ile hesaplanmıştır. İki kodlayıcı arasında görüş ayrılığı yaşanmamış, güvenilirlik kat sayısı .100 olarak hesaplanmıştır. Bulgular bölümünde, kalkınma planlarındaki ilgili maddelere detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Dokümanlarda bulunan kişi, kaynak ve olayların detaylı bir şekilde sunulması araştırmanın güvenilirliğini arttırmaktadır (Yin, 2014). Araştırma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

2. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın ana problemi olan “Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar ile kalkınma planları döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen uygulamalar nelerdir?” sorusuna yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yer alan hedef ve politikalar nelerdir?” sorusuna yönelik yapılan analizler sonucunda birinci, ikinci ve dokuzuncu kalkınma planlarında doğrudan üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik bir hedef ve politikaya yer verilmediği, dördüncü, sekizinci, onuncu kalkınma planlarında birer, üçüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve on birinci kalkınma planlarında ikişer hedef ve politikaya yer verildiği belirlenmiştir. Kalkınma planlarında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik yer verilen hedef ve politikalar şu şekildedir:

“Yetenekli ve dar gelirli fertlerin eğitimden yararlanmalarında sosyal adalet ve fırsat eşitliği olanaklarına kavuşturulması gözetilecektir.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1973).

“Yüksek öğretim, insan gücü gereklerine göre planlandığı için, orta öğretimden yüksek öğretime geçişte bir sınav barajı bulunacak, ancak mesleki ve teknik öğretimi bitirenlerden üstün yeteneklilerin de kendi alanlarında yüksek öğretime devamını sağlamak üzere, mevcut sınav sistemi yeniden düzenlenecektir.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1973).

“Tüm toplumda sanat beğenisinin yükseltilmesine çalışılırken, sanat alanında olağanüstü yeteneği saptanan çocuklara ve gençlere, Devletçe eğitim olanakları sağlanacaktır.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1979).

“Özel eğitim gerektiren geri ve üstün zekâlılarla, işitme, konuşma ve ortopedik özürlüler; uyumsuzlar ve sürekli hastalığı olan çocukların eğitimine gereken önem verilecektir. Bu amaçla; özel eğitim alanında görev alacak öğretmen ve personelin yetiştirilmesi için gerekli

tedbirler alınacaktır.” ve “İnsan gücü ihtiyaçları açısından, üstün zekâlı ve özel yetenekli çocuklara özel eğitim hizmetlerinin götürülmesi bir programa bağlanacaktır.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1984).

“Özel eğitim gerektiren üstün yeteneklilerle, zihni, konuşma ve ortopedik özürülüler, uyumsuzlar ve sürekli hastalığı olan çocukların eğitimi için gerekli altyapı geliştirilecektir.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1989).

“Eğitim ve öğretimin çeşitli kademelerinde uygulanan parasız yatılılık ve burs verme sistemi ıslah edilerek öncelikle üstün yetenekli, fakat maddi imkanları sınırlı öğrencilere yöneltilmesi amaçlanacaktır.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1989).

“Öğretmen ve öğretim üyelerinin sayı ve nitelikleri artırılabacak, başarılı ve üstün yetenekli öğrencilerin bu alana yönlendirilmesi sağlanacaktır. Öğretim üyesi ihtiyacının giderilmesinde yurtdışı imkanlardan da yararlanılacaktır.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1995).

“Üstün zekâlı çocukların yeteneklerine uygun bir ortamda yetiştirilmelerini sağlamak amacıyla gerekli eğitim kurumlarının geliştirilmesine önem verilecek ve özel sektörün bu alandaki girişimleri desteklenecektir.” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1995).

“Üstün zekâlı ve üstün yetenekli çocukların rehberlik ve danışmanlık yardımını okul öncesi ve ilköğretim çağında almasına ve bu çocuklar için uygun eğitim ortamlarının hazırlanmasına ağırlık verilecek ve özel sektörün bu alandaki girişimleri desteklenecektir” (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

“Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşerî ve fiziki altyapı güçlendirilecektir.” (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

“Özel yetenekli çocuklar için Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulu oluşturulacaktır.” (Resmi Gazete, 2019).

“Üniversitelerle işbirliği yapılarak zekâ ve yetenek testlerinin niteliği geliştirilecek, zekâ ve yetenek tanılama ve izleme merkezleri oluşturulacaktır.” (Resmi Gazete, 2019).

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Kalkınma planları döneminde üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen uygulamalar nelerdir?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular şu şekildedir. Birinci beş yıllık kalkınma planı döneminde ilki Ankara olmak üzere İstanbul, Bursa ve Eskişehir’de 1964-1965 öğretim yılından itibaren “Üst Özel Sınıflar” açılmıştır (Baykoç, 2011; Çıkılı, 1996, 13; Konur 1992). Üst özel sınıflara öğrenci seçiminde grup ve bireysel zeka testleri dikkate alınmıştır. Zeka bölümü 120 ve üstü olan sekiz yaşındaki beşi kız, on sekizi erkek olmak üzere yirmi üç ikinci sınıf öğrencisi üst özel sınıfa seçilmiştir (Çağlar, 2004; Karabulut, 2010; Özsoy, 1998). Bu öğrencilerin programlarında %25 zenginleştirmeye gidilmiştir (Ataman; 2007). 1964’de Ankara Fen Lisesi kurulmuştur. Lise, Amerikan Ford Vakfı’nın desteğiyle Millî Eğitim Bakanlığı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi iş birliği ile kurulmuştur (Ataman, 1976; Ataman, 2018; Bal, 2020; MEB, 2013; Özsoy, 1998). Ankara Fen Lisesi uygulamasında amaç fen bilimleri alanında yetenekli öğrencileri yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Özsoy, 1998). Bu dönemde yapılan uygulamalardan biri de 1959 yılında başlatılan Türdeş Yetenek (ABC sınıf) Sınıfları uygulamasına 1966 yılında son verilmesidir (Oruç, Ateş ve Çağır, 2019). Türdeş yetenek sınıfları Ankara’da üç ilkokulda başlatılmıştır. Hızlı öğrenen öğrenciler A, normal gelişim gösteren öğrenciler B ve yavaş öğrenen öğrenciler C şubesine yerleştirilmiştir. Ancak bu durum öğretmenler ve veliler tarafından fark edilip ortaokul uygulamaları yapılamayınca uygulamaya son verilmiştir (Ataman, 2018). 1964 yılında başlatılan üst özel sınıf uygulaması İkinci kalkınma planı döneminde 1968’de sona erdirilmiştir (Ataman, 2007). 1970 yılında kredi

sistemine geçiş ilkesinin kabul edilmesi de bu dönemde alınan kararlar arasındadır (MEB, 1991).

Üçüncü kalkınma planı döneminde 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu yayınlanmıştır. 1973 yılında yayımlanan bu kanunda yöneltme ilkesi ile üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere de yer verilmiştir. Aynı kanunda “*Güzel sanatlar alanlarında özel istidat ve kabiliyetleri beliren çocukları küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere temel eğitim ve orta öğretim seviyesinde ayrı okullar açılabilir veya ayrı yetiştirme tedbirleri alınabilir.*” maddesine yer verilmiştir (MEB, 1973). Kanunda “*Öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yurdumuzun bilim politikasına ve toplumun yüksek seviyede ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre yetiştirmek*” maddesine yer verilmiştir (MEB, 1973). 1955’de Maarif Koleji adıyla açılan okulların adının 1975’de Anadolu Liseleri olarak değiştirilmesi, bu kalkınma planı döneminde yapılan bir uygulamadır (Önsoy, 1991). Anadolu liseleri ilkokuldan sonra sınavla öğrenci alımı yapmış ve bir yıl yabancı dil hazırlık eğitimi vermiştir (Çitil, 2018). Aynı dönemde yapılan bir çalışma da 1976 yılında çıkartılan Özel Statü Yönetmeliğidir. Bu yönetmelik ile üstün yetenekli çocuklara devlet konservatuarında yoğun ve hızlandırılmış bir müzik eğitimi görme olanağı sağlanmıştır (Aydoğan ve Gültekin-Akdoğan, 2017; Maba ve Sakar, 2014; MEB, 2013).

Dördüncü kalkınma planı döneminde, 1983 yılında 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik bir kanundur. Kanunun sekizinci maddesinde “*Üstün zekâlı ve özel yetenekli çocuklar için de özel okul ve sınıflar açılabilir.*” ifadesine yer verilmiştir (MEB,1983). Ancak bu dönemde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik atılan somut bir adıma ulaşamamıştır.

Beşinci kalkınma planı döneminde müzik ve resim alanında ortaokuldan sonra üstün yetenekli öğrencilere eğitim veren ve eğitim dili İngilizce olan Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri 1989’da açılmıştır (Baykoç, 2011; Özsoy, 1998). 18-22 Haziran 1988 tarihinde toplanan Milli Eğitim Şurasında kuruluş amaçlarının yanı sıra üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitimine imkan verilen Fen Liselerinde; yenilerinin açılmaması, üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler için üst özel sınıf açılması kararları alınmıştır (MEB, 1988).

Altıncı kalkınma planı döneminde, danışmanlığını Barbara Clark’ın yaptığı Yeni Ufuklar Koleji, 1991 yılında açılmıştır (Ataman, 2018; Baykoç, 2011; Çitil, 2018). Ancak ekonomik nedenlerle kısa süre içerisinde kapatılmıştır (Ataman, 2018; Baykoç, 2011). Kurum üstün zekalı ve yetenekli öğrencileri tanıyarak kabul etmesine rağmen, Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen bir programı olmadığından resmi olarak üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik bir kurum olarak kabul edilmemiştir. Yine 1991 yılında birinci özel eğitim konseyi kurulmuş, üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili yirmi sekiz karar alınmıştır (Baykoç, 2011; Çitil, 2018). 1992 yılında Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, aynı yıl bu genel müdürlük bünyesinde üstün yeteneklilerin eğitimleri şubesi kurulmuştur. (Baykoç, 2011). Üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili bir gelişme de 48. Hükümet programında görülmektedir. Bu hükümet programında “*Üstün nitelikli, istidat ve kabiliyetli çocukların özel olarak yetiştirilmelerinin yararlı olacağı*” belirtilmektedir (Çitil, 2018; Neziroğlu ve Yılmaz, 2013). 1993 yılında üstün zekalı ve yetenekli yoksul öğrencilere yatılı olarak hizmet vermek amacıyla Özel İnanç Lisesi açılmıştır. Bu kurum Türk Eğitim Vakfı tarafından 2001 yılında devralınmış ve adı, Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkes Özel Lisesi (TEVİTÖL) olarak değiştirilmiştir (Akarsu, 2004; Çitil, 2018; MEB, 2013; Oruç, Ateş ve Çağır, 2019). 1995 yılında Ankara, Bayburt, Denizli, İstanbul ve İzmir’de Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) kurulmaya başlanmıştır (Baykoç, 2011). Türkiye’nin ilk Bilim ve Sanat Merkezi 08 Eylül 1995 tarihinde Ankara’da açılmıştır (Çitil, 2009; MEB, 2020a). 23 Aralık 2022 tarihi itibarıyla Türkiye’de 379 BİLSEM bulunmakta olup, 2023 yılında tüm ilçelerde BİLSEM açılması hedeflenmektedir (MEB, 2022b). BİLSEM’lerde öğrenciler uyum, destek eğitimi, bireysel yetenekleri fark ettirme, özel yetenekleri geliştirme ile proje üretimi ve yönetimi olmak üzere beş programda eğitim görmektedirler (MEB, 2022o).

Yedinci kalkınma planı döneminde, 1996 yılında güzel sanatlar alanında yetenekli öğrencilerin eğitim görmesi amacıyla Güzel Sanatlar Liseleri açılmaya başlanmıştır (MEB, 2013). Ayrıca 1997 yılında *573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK)* çıkarılmıştır (MEB, 1997). Altıncı kalkınma planı döneminde yani 1991 yılında açılan Yeni Ufuklar Koleji, sekizinci kalkınma planı döneminde yani 2001 yılında yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle kapatılmıştır. Bu dönemde Türkiye’de ilk kez İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi’nde *Üstün Zekâlıların Eğitimi Ana Bilim Dalı* kurulmuş ve 2002 yılında *Üstün Zekâlılar Öğretmenliği Lisans Programı* öğrenci almaya başlamıştır. Bu programa 2003–2004 eğitim-öğretim yılından itibaren yüksek lisans öğrencisi alınmaya başlanmıştır. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında bir protokol imzalanarak Beyazıt Ford Otosan İlköğretim Okulu açılmıştır. Bu okulda normal gelişim gösteren öğrenciler ile üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler bir arada eğitim görmüştür. Ancak üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere farklılaştırılmış öğretim programı uygulanmıştır (Baykoç, 2011; Çitil, 2018; MEB, 2013). Bu kalkınma dönemi içerisinde yer alan 2003 yılında sosyal bilimler liseleri, 2004 yılında ise spor liseleri açılmıştır. 23-25 Eylül 2004 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı ve Çocuk Vakfı işbirliği ile Birinci Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi düzenlenmiştir (Boybeyi ve Boybeyi, 2007; Marmara Üniversitesi, 2004; MEB, 2018e).

Sekizinci ve dokuzuncu kalkınma planları arasında yer alan 2006 yılında da, üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili faaliyet ve uygulamalar gerçekleşmiştir. Bu yılda yaşanan bir gelişme MEB tarafından hazırlanan *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*’nin 31 Mayıs 2006’da Resmi Gazetede yayınlanmasıdır (MEB, 2006). Bu yönetmelik ile üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere, gündüzlü eğitim kurumlarından ve destek eğitim odalarından yararlanmaları imkanı verilmiştir. Ayrıca 2007 yılında ilk defa Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi yayınlanmıştır (MEB, 2009). 2006-2007 eğitim öğretim yılı itibarıyla İstanbul Üniversitesi’nde yer alan *Üstün Zekâlıların Eğitimi Ana Bilim Dalı*’nda doktora düzeyinde öğrenci alımı başlamıştır.

Dokuzuncu kalkınma planı döneminde, 2007 yılında Anadolu Üniversitesi’nde üstün yeteneklilerin eğitimi anabilim dalı kurulmuştur. 2007–2008 öğretim yılında *Üstün Yetenekliler Eğitim Programı (ÜYEP)* uygulamaya başlanmıştır. ÜYEP Anadolu Üniversitesi tarafından yürütülen, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyi öğrencilerine yönelik geliştirilmiştir. Program, bilimsel ve çağdaş yaklaşımlardan beslenerek üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminde bir yenilik ve dinamizm yaratmayı hedeflemiştir (Sak, 2011). 2009 yılında İnönü Üniversitesi *Üstün Yetenekliler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi* açılmıştır (İnönü Üniversitesi, 2009). Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından gerçekleştirilen on sekizinci ve on dokuzuncu toplantılarda üstün zekalı ve yetenekli bireylerin eğitimi iyileştirmek amacıyla MEB koordinasyonunda “*Üstün Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı 2009-2013*” hazırlanması için çalışmaların başlatılması kararı alınmıştır (BTYK, 2009). Bunun üzerine üstün zekalı ve yeteneklilerle ilgili ilk stratejik plan MEB tarafından 2009 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği* ile üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin de Destek Eğitim Odalarından yararlanmalarına imkan verilmiştir (MEB, 2012). 2013 yılında *Üstün Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı*’nın ikincisi 2013-2017 yıllarını kapsayacak şekilde yayınlanmıştır. 2013 yılında Türkiye Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekliler Eğitim Kültür Sağlık Vakfı (TÜZYEKSAV) tarafından “*Üstün zekalı ve üstün yetenekli bireylerin yeteneklerini ve yaratıcılıklarını erken yaşta fark ederek, bu çocuklara özel; zenginleştirilmiş, tematik, farklılaştırılmış, modüler, proje tabanlı eğitim*” vermek amacıyla TÜZYEKSAV Liderler Okulları Ankara’da açılmıştır (TÜZYEKSAV, 2023).

Onuncu kalkınma planı döneminde, 2015 yılında özel yetenekli öğrencilerinde okullarında faydalanabilecekleri destek eğitim odaları açılmaya, bu amaçla eğitici eğitimleri yapılmaya başlanmıştır (MEB, 2015a; MEB, 2015b). Ayrıca aynı yıl BİLSEM’lerin geliştirilmesi amacıyla Bilim ve Sanat Merkezlerini Geliştirme Projesi (BİLGEP) başlatılmıştır

(MEB, 2015c). Yine 2015 yılında ilk defa BİLSEM’lerde yer alan dersler için MEB tarafından programlar hazırlanmıştır (MEB, 2015d). Aynı zamanda 2015 yılında Anadolu Üniversitesi ile MEB arasında yapılan bir protokol ile Türkiye’de ilk defa yerli zeka ölçeği çalışmaları başlatılmıştır. Anadolu Üniversitesi ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenen çalışmalar 2016 yılında tamamlanmış ve Türkiye’nin ilk yerli zekâ testi olan ASİS kamuoyuna tanıtılmıştır (MEB, 2015e; MEB, 2016a). BİLSEM öğrencilerinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla 2016 yılında MEB ve TÜBİTAK ile işbirliği yapılarak Bilim Söyleşileri yapılmış, MEB- Gençlik ve Spor Bakanlığı iş birliği ile de İnovasyon ve Yazılım Kampı, 2017 yılında Bilim ve Sanat Merkezleri Festivali gerçekleştirilmiştir (MEB, 2016b; MEB, 2016c; MEB, 2017a). Ayrıca 2017 yılında MEB ve Turkcell işbirliği ile BİLSEM’lerde Zekâ Küpü Yazılım ve Programlama Laboratuvarları açılmaya başlanmıştır (MEB, 2017b). 2016 yılında MEB tarafından Özel Yetenekli Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Aile Eğitim Programı Çalıştayı gerçekleştirilmiştir (MEB, 2016d). Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 2016 yılında işitme engelliler, görme engelliler, zihin engelliler ve üstün zekalılar öğretmenliği programları, özel eğitim öğretmenliği programı olarak tek çatı altında toplanmıştır (Afat ve Çiçek, 2019; Büyükalan-Filiz, Çelik-Şahin, Tufan ve Karaahmetoğlu, 2018). 2006 yılında yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği yürürlükten kaldırılarak yeni yönetmelik yayınlanmıştır (MEB, 2018d). İlköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere tam zamanlı ve yatılı eğitim hizmeti sunan Araştırma, Geliştirme, Eğitim ve Uygulama Merkezi (ARGEM) açılmış ve 5/9/2019 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikte yer almıştır (MEB, 2019b). 23 Ekim 2018 tarihinde 2023 Eğitim Vizyonu yayınlanmıştır. 2023 eğitim vizyonunda üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili üç hedefe yer verilmiştir. Bu hedefler; “*Özel yetenekli öğrencilere yönelik kurumsal yapı ve süreçler iyileştirilecek, özel yetenekli öğrencilere yönelik tanılama ve değerlendirme araçları daha ileri seviyeye taşınacak ve özel yetenekli öğrencilere yönelik öğrenme ortamları, ders yapıları ve materyalleri geliştirilecek.*” şeklindedir (MEB, 2018b; 2023 MEB, 2018c). 2018 yılında gerçekleştirilen bir faaliyette MEB tarafından Destek Eğitim Odalarından yararlanan üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler için Hayat Bilgisi, Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri derslerine yönelik etkinlik örnekleri hazırlanmıştır (MEB, 2018a).

On birinci kalkınma planı döneminde, 2023 Eğitim Vizyonu doğrultusunda 2019 yılında Özel Yetenekliler Çalıştayı yapılmıştır (MEB, 2019a). Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin gelişimi açısından MEB ile farklı kurum ve kuruluşlar arasında protokoller imzalanarak işbirliği yapılmıştır. Bu kurumlar arasında HAVELSAN A.Ş., Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Savunma Sanayii Başkanlığı ve ROKETSAN, ASELSAN, Türkiye Bilimler Akademisi, Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), Türkiye Uzay Ajansı (TUA) yer almaktadır (MEB, 2020b; MEB, 2020c; MEB, 2021a; MEB, 2021b). Aynı zamanda BİLSEM’lerin ihtiyaç duyduğu alanlarda meslek liselerinin atölyelerinden faydalanması amacıyla 2020 yılında bilim ve sanat merkezleri ile mesleki ve teknik Anadolu liseleri arasında iş birliği protokolü de imzalanmıştır (MEB, 2019c; MEB, 2020b; MEB, 2020c; MEB, 2020d; MEB, 2021a; MEB, 2021b; MEB, 2022e). İmzalanan protokoller doğrultusunda BİLSEM öğrencilerine TUSAŞ mühendisleri tarafından temel hava araçları, Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) tarafından tarımsal araştırma ve politikalar, HAVELSAN tarafından Kangal İmalat Atölye, uygulamalı uzay eğitimi, Katmanlı İmalat Eğitimi, Otonom Eklemeli imalat eğitimleri verilmiştir (MEB, 2022e; MEB, 2022f; MEB, 2022g; MEB, 2023a; MEB, 2023b). Bu kalkınma döneminde MEB, BİLSEM öğretmenlerinin mesleki gelişimine yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. Bu doğrultuda BİLSEM’lerde görev yapan öğretmenlerin yüksek lisans ve doktora eğitimlerine yönelik MEB ile 2020 yılında Düzce, Erzurum Teknik, Gaziantep ve Trabzon Üniversiteleriyle, 2021 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 2022 yılında Maltepe Üniversitesi ile protokoller imzalanmıştır (MEB, 2020e; MEB, 2021c; MEB, 2022a). Bu dönemde MEB tarafından aile eğitimlerine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında

Bilim ve Sanat Merkezleri Veli Akademisi eğitimleri uygulanmıştır (MEB, 2021d). 2021 yılında BİLSEM'lere; dijital tasarım, oyun ve animasyon, havacılık ve uzay ile nanoteknoloji atölyeleri kurulmaya başlanmıştır (MEB, 2021e; MEB, 2021f). TÜBİTAK yarışmaları ve TEKNOFEST gibi yarışmaların dışında öğrencilerin yaptıkları çalışmalarını sunabilecekleri bilimsel sempozyum ve kongrelerde gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında BİLSEM öğrencilerine yönelik Ulusal Farabi İslam Bilim ve Düşünce Tarihi Bilgi Şöleni, Sosyal Bilimler Ulusal Çocuk Kongresi, 2022 yılında Ulusal Fen Bilimleri Kongresi, HAY (Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran, Yunus Emre) Bilgi Şöleni düzenlenmiştir (MEB, 2021g; MEB, 2021h; MEB, 2022c; MEB, 2022d). 2022 yılında Türkiye'de ilk olarak birbirini bütünleyen ve ardışık olma özelliği taşıyan Bilim ve Sanat Merkezleri Kariyer Rehberlik Programları oluşturulmuştur (MEB, 2022i). Ayrıca aynı yıl "duygu gelişimi" ve "öz düzenleme" alanlarında psikoeğitim programları hazırlanmıştır. Bu programlar özel yetenekli öğrencilere yönelik uygulama temelli hazırlanmış, ilk çalışma özelliği taşımaktadır (MEB, 2022j). 14 Mayıs 2022 tarih ve 31835 sayılı Resmi gazetede Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik yayınlanmıştır (MEB, 2022h). Bu yönetmelikte BİLSEM'lerin açılabilmesi için;

"Hizmet vereceği bölge nüfusunun 100.000'den az olmaması, il veya ilçe merkezinde müstakil bina veya okul/kurum binalarının uygun bölümünün tahsis edilmiş olması ve bilim ve sanat merkezinde alan ders/etkinlik/yetenek geliştirme atölyeleri olarak kullanılmak üzere genel zihinsel yetenek alanı için en az 8 derslik, müzik yetenek alanı için sesten yalıtılmış en az 2 derslik, görsel sanatlar yetenek alanı için en az 2 derslik bulunması" şartları belirlenmiştir (MEB, 2022h).

MEB ve UNICEF işbirliği ile Dijital Özel Eğitim Projesi ve Sosyal Duygusal Becerilerin Geliştirilmesi Projesi gerçekleştirilmiştir (MEB, 2022k; MEB, 2022l). 2022 yılında yapılan bir faaliyette I. Ulusal Özel Yetenekli Öğrencilerin Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kongresi'nin düzenlenmesidir (MEB, 2022m). Aynı yıl MEB ve Vakıfbank arasında imzalanan protokol ile BİLSEM'lerde yapay zeka atölyelerinin yapımına karar verilmiştir (MEB, 2022n).

Tartışma

Araştırmada cevabı aranan birinci soruya yönelik ulaşılan sonuçlara göre birinci, ikinci ve dokuzuncu kalkınma planlarında doğrudan üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik hedef ve politikalara yer verilmemiştir. Bu sonuç Gönülaçar (2014) tarafından ulaşılan kalkınma planlarında en çok ihmal edilen alanın özel eğitim olduğu sonucu ile paralellik göstermektedir. Ancak bu kalkınma planlarında yer verilen bazı hedef ve politikardan bu öğrencilerin de yararlanabileceği söylenebilir. Birinci beş yıllık kalkınma planında yer verilen "*Gelir durumu elverişli olmayan başarılı öğrencilerin yükselmesine imkân verecek geniş bir burs sistemi kurulacaktır*" (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1963) ve ikinci kalkınma planında yer alan "*Geliri yeterli olmayan başarılı öğrencilerin en üst eğitim kademelerine kadar yükselmesine imkân verecek geniş bir burs sistemi kurulması sağlanacaktır. Bu amaçla 1968-1972 dönemi sonunda Kredi Yurtlar Kurumu yatak kapasitesi 20.000'e ulaştırılacaktır.*" (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1968) hedef ve politikalarının üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin de faydalanabileceği hedef ve politikalar olduğu değerlendirilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre birinci, ikinci ve dokuzuncu kalkınma planlarında doğrudan üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik hedef ve politikalara yer verilmemiş olsa da her kalkınma planı döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Birinci kalkınma planı döneminde üst özel sınıf, fen lisesi, türdeş yetenek (ABC sınıf) sınıfları uygulaması gibi denemeler yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir. Bu durum yapılan çalışmaların belli bir plan dahilinde gerçekleşmediğini ancak üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitimine önem verildiğini göstermektedir (Cevher-Kılıç, 2015).

Kalkınma planlarında yer almamasına rağmen yapılan bazı uygulamaların başarılı, bazı uygulamaların ise başarısız olduğu söylenebilir. Bu durum birinci ve ikinci kalkınma planları döneminde görülebilmektedir. Birinci kalkınma planı döneminde gerçekleştirilen üst özel sınıf, fen lisesi, türdeş yetenek sınıfları uygulamalarına son verilmiş olması, ikinci kalkınma planında yer verilen geliri yeterli olmayan başarılı öğrencilere burs verilememesi, üstün yetenekli öğrencilerin kendi alanlarında yüksek öğretime devamını sağlamak amacıyla sınav sisteminde değişiklik yapılamaması örnek olarak gösterilebilir. Özellikle sınav sistemindeki değişiklik hedefinin başarısız olduğu, üçüncü kalkınma planında belirtilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında, ülkemizin o yıllardaki ekonomik durumunun (Aslan ve Yılmaz, 2021) üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik hedef ve politikalara kalkınma planında yer verilmemesinin ve yetersiz planlamanın etkili olduğu ileri sürülebilir. Ancak kalkınma planlarında yer verilse de bazı hedef ve politikaların benzer şekilde başarısız olduğu söylenebilir. Dördüncü kalkınma planında yer alan hedef ve politikaların yerine getirilmemesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Dördüncü kalkınma planı döneminde çıkartılan *2916 sayılı kanunda* üstün zekâlı ve özel yetenekli öğrenciler için de özel okul ve sınıflar açılabileceği belirtilmesine rağmen bu uygulama hayata geçirilememiştir. Bu durum, kalkınma planlarında yer verilen hedef ve politikalar ile o kalkınma döneminde gerçekleştirilen uygulamalar arasında tutarsızlıklar olduğunu göstermektedir. Benzer sonuca Çoruk (2019) ve Çitil (2018) tarafından yapılan araştırmalarda da ulaşılmıştır. Dördüncü kalkınma planı döneminde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitime yönelik somut adımlar atılamamasında, bu dönemde yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik (Furmolly ve Uludağ, 2018; Tarı ve Kumcu, 2005) koşulların etkili olduğu söylenebilir.

Ülkemizde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitime yönelik gerçekleştirilen uygulamalarda resmi kurum ve kuruluşların etkisinin özel kuruluşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından (STK) daha fazla olduğu söylenebilir. Altıncı kalkınma planı döneminde açılan Yeni Ufuklar Koleji ile daha sonra adı Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkeş Özel Lisesi (TEVİTÖL) olacak olan Özel İnanç Lisesi açılmıştır. Yedinci kalkınma planında ise özel sektörün bu alandaki girişimlerinin desteklenmesi hedef olarak belirlenmiştir. Sekizinci kalkınma planı döneminde Çocuk Vakfı ile işbirliği, dokuzuncu kalkınma planı döneminde Türkiye Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler Eğitim Kültür Sağlık Vakfı'nın (TÜZYEKSAV) çalışmaları, Turkcell ve Vakıfbank ile işbirliği, onuncu kalkınma planı döneminde TÜBİTAK ve Gençlik ve Spor Bakanlığı ile işbirliği, onbirinci kalkınma planı döneminde HAVELSAN, ROKETSAN, TUA, TAGEM, UNİCEF gibi kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması, üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminin MEB ve Üniversiteler bünyesinin dışına çıktığı şeklinde değerlendirilebilir. Ancak Çitil'in (2018) de belirttiği gibi üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan çalışmaların büyük bir bölümü Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler tarafından gerçekleştirilmiş, özel sektör ve STK'lar üstün zekalı ve yetenekli çocukların eğitiminde ön plana çıkamamıştır.

MEB tarafından üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitime yönelik farklı uygulamalar denenmiştir. Bu uygulamalar arasında birinci kalkınma planı döneminde üst özel sınıf, fen lisesi, türdeş yetenek (ABC sınıf) sınıfların açılması, altıncı kalkınma planı döneminde BİLSEM'lerin kurulması, onuncu kalkınma planı döneminde destek eğitim odaları ve ARGEM açılması sayılabilir. Bu uygulamalardan en yaygın olanının, 2023 yılında her ilçede olması planlanan BİLSEM'ler olduğu söylenebilir. Her ilçede BİLSEM kurulması, üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin Türk milli eğitiminin temel ilkelerinden olan fırsat ve imkan eşitliği ilkesinden yararlanmasını sağlayabilir. Bu durum öğrencilerin, akranlarından soyutlanmadan, zihinsel, duygusal, sosyal ve duygusal gelişimlerine önemli katkılar yapılmasına olanak sağlayacaktır (Kurnaz ve Ekici, 2020). MEB tarafından yürütülen destek eğitim odası, ARGEM ve özellikle BİLSEM uygulamasının devamı da bu yönde değerlendirilebilir. Nitekim, BİLSEM'lerin geliştirilerek devam ettirilmesi gerektiği farklı araştırmalarda yer almaktadır (Bakioğlu ve Levent, 2013; Çelikten, 2017; Çiloğlu ve Çelik Kılıç, 2022).

Elde edilen bulgular doğrultusunda altıncı kalkınma planı döneminde kurulan BİLSEM'lerin üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminde en çok göze çarpan kurumlar olduğu görülmektedir. Bu durumun, BİLSEM'lere öğrenci tanılama sürecinin sonunda uygulanan bireysel değerlendirme sürecinde zeka testlerinin uygulanması ve kurumun ilköğretim, ortaokul ve lise düzeylerinde öğrencilere eğitim vermesinden kaynaklandığı söylenebilir. Altıncı kalkınma planından itibaren üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminin MEB tarafından daha çok BİLSEM eksenli sürdürüldüğü söylenebilir. Özellikle dokuzuncu kalkınma planı döneminden itibaren BİLSEM'lerin farklı kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmaları sağlanmıştır. Bu durumun da BİLSEM'lerde verilen eğitimin gelişmesine ve öğrencilerin farklı ilgi alanlarını keşfetmelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Onuncu kalkınma planı döneminde açılan ARGEM, BİLSEM'ler kadar ses getirmemiştir. Bunun nedeni kurumun ülkemizde tek ve yatılı olması olarak değerlendirilebilir.

Bazı kalkınma planlarında gerçekçi hedef ve politikalar belirlenmediği tespit edilmiştir. Yedinci kalkınma planında üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin öğretmenliğe ve öğretim üyeliğine yönlendirilmesi hedefi bu bağlamda değerlendirilebilir. Ülkemizde, öğretmenlere ödenen ücret ve sağlanan olanaklar yeterli düzeye ulaşmamıştır. Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşadıkları, bu nedenle yeterli mesleki gelişime ulaşamadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır (Demir ve Arı, 2013; Seferoğlu, 2001; Sağlam ve Çiçek-Sağlam, 2005; Uygun, 2012). Öğretim üyelerinin de ekonomik, sosyal ve kadro sorunları yaşadıkları da yapılan araştırmalarla belirlenmiştir (Bülbül, 2006; Gedikoğlu, 2005; Murat, 2003; Tuzgöl-Dost ve Cenkseven, 2007). Yedinci kalkınma planı döneminde profesör dışındaki öğretim elemanları, yoksulluk sınırının altında maaş almıştır (Murat, 2003). Bu sonuçlar doğrultusunda üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin öğretmenliğe ve öğretim üyeliklerine yönlendirilmesi hedefinin gerçekçi bir hedef olmadığı söylenebilir.

Birçok ülke, kalkınma hedefleri arasında ülkelerinin bilimsel ve teknolojik gelişmelerinde önemli roller üstlenecek olan üstün zekalı ve yetenekli çocukların ilgi alanlarını, yeteneklerini ve yaratıcılıklarını geliştirmek için fırsatları arttırmaya çalışmakta ve başta ülkelere olmak üzere dünyaya faydalı bir birey olmalarını sağlamaya çalışmaktadır (MEB, 2013). Özellikle onuncu ve on birinci kalkınma planlarında öğrencilerin bilimsel ve teknolojik faaliyetler ile yüzyüze kalmasını sağlamaya yönelik faaliyetlere yer verildiği görülmektedir. Bu faaliyetler arasında BİLSEM sayılarının artırılarak olabildiğince fazla üstün zekalı ve yetenekli öğrenciye ulaşmak, ulaşılan bu öğrencilere tarım, savunma sanayi, uzay gibi üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin ilgi alanları içinde alan faaliyetler yer almaktadır. Yapılan bu faaliyetlerin başta ülkemiz olmak üzere, dünya açısından önemli bireyler yetiştirilmesinde etkili olacağı söylenebilir.

Dokuzuncu kalkınma planı dönemi ile beraber üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili lisans ve lisans üstü düzeyinde bölümler açıldığı görülmektedir. Üstün zekalı öğrenciler için lisans programında üstün zekalıların eğitimine giriş, üstün zekalı ve yeteneklilere müzik öğretimi, üstün zekalı ve yeteneklilere beden eğitimi ve spor kültürü, üstün zekalı ve yetenekliler için çocuk edebiyatı, üstün zekalı ve yeteneklilere Türkçe öğretimi, bireyselleştirilmiş öğretim planları geliştirme ve değerlendirme, üstün zekalı ve yetenekliler için eğitim programlarının farklılaştırılması, üstün zekalı ve yeteneklilere duyuşsal eğitim, üstün zekalı ve yeteneklilere ilk okuma yazma öğretimi, üstün zekalı ve yeteneklilere sosyal beceri eğitimi, normal sınıflarda üstün zekalı ve yeteneklilerin eğitimi, üstün zekalı ve yeteneklilere görsel sanatlar öğretimi, üstün zekalı ve yeteneklilerde öğrenme güçlüğü, üstün zekalı ve yeteneklilere beden eğitimi ve oyun öğretimi, üstün zekalı ve yeteneklilere rehberlik dersleri yer almaktadır. Programda ayrıca öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ve genel kültür dersleri de yer almaktadır (YÖK, 2002). Lisans düzeyinde açılan üstün zekalı öğrenciler için bölümü ile üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere yönelik branşlaşma ve uzmanlaşmaya sahip öğretmenlerin yetiştirildiği söylenebilir. Ayrıca üniversitelerde araştırma ve uygulama merkezleri kurulmaya

başlanmıştır. Bu gelişmelerin üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminde daha bilimsel ve çağdaş yaklaşımların ele alınmasını, alana yönelik yenilik ve dinamizm yarattığı söylenebilir.

Onuncu kalkınma planı döneminde, 2016 yılında Yüksek Öğretim Kurulu tarafından işitme engelliler, görme engelliler, zihin engelliler ve üstün zekalılar öğretmenliği programları, özel eğitim öğretmenliği programı olarak tek çatı altında toplanmıştır. Yapılan araştırmalarda bu uygulama programı açısından uygun bulunurken (Büyükanan Filiz, Çelik Şahin ve Karaahmetoğlu, 2018) özel eğitim öğretmenliği tarafından olumsuz bir uygulama olarak görülmüştür (Aydın ve Şentürk, 2021; Özbey, 2018). Aynı zamanda özel eğitim öğretmenliği lisans programında dersler ayrı ayrı işitme engelliler, görme engelliler, zihin engelliler ve üstün zekalılar alanlarına yönelik olmaktan ziyade genel olarak özel eğitim alanına yöneliktir (YÖK, 2016). Bu durumun üstün zekalılar öğretmenliği programında gerçekleştirilen uzmanlaşma ve branşlaşmanın genel olarak özel eğitimin tüm alanlarına ve daha genel bir boyuta yönelik olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma ile üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen bir kısım çalışmaların kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmesine rağmen bir kısım çalışmaların da kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmediğinden dolayı başarısızlıklar yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç hedef politikalar ile uygulamalar arasında tutarsızlıklar yaşandığını göstermektedir. Bu nedenle hedef politikalar ile uygulamalar arasında tutarlılık sağlanmalı, kalkınma planları doğrultusunda planlı uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

Kalkınma planları doğrultusunda üstün zekalı ve yetenekli çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı ile üniversiteler arasında işbirliği yapıldığı sonucuna da ulaşılmıştır. Benzer şekilde Milli Eğitim Bakanlığı'nın üniversiteler dışındaki kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaptığı görülmektedir. Bu işbirliği çalışmalarının artırılması bilimsel ve planlı çalışmaları hem niteliksel hem de niceliksel olarak arttıracaktır. Aynı zamanda üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin akademik, sosyal ve kültürel anlamda gelişimlerine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle bu işbirlikleri artırılmalı ve ülkenin tamamına yayılmalıdır.

Yedinci kalkınma planında, üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin öğretmenliğe ve akademisyenliğe yönlendirilmesine yönelik hedef ve politikalar belirlendiği görülmektedir. Bu hedef ve politika, ülkenin geleceği açısından önemli bir adım olduğundan öğrencilerin özellikle akademisyenliğe yönlendirilmesi sağlanmalı, bunun için ekonomik ve toplumsal koşullar uygun hale getirilmelidir.

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere, onuncu kalkınma planı ile birlikte BİLSEM'ler dışında destek eğitim odalarından yararlanmaları için adımlar atılmıştır. Ayrıca bu dönemde ARGEM açılmıştır. Bu uygulamalar üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitiminde çeşitliliğin sağlanmasına imkan sunmuştur. Bu nedenle bu uygulamaların devamı sağlanmalı, daha fazla öğrencinin bu uygulamalardan yararlanmasına imkan verilmelidir. Ancak çalışmaların daha çok BİLSEM odaklı gittiği görülmektedir. BİLSEM'ler için yürütülen tüm çalışmalar, destek eğitim odaları ve ARGEM içinde yürütülmelidir.

Özellikle onuncu ve on birinci kalkınma planı dönemlerinde, üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin ilgi, yetenek ve yaratıcılıklarına yönelik faaliyetler gerçekleştirildiği görülmektedir. Öğrencilerin gelişimi açısından bu faaliyetlere devam edilmeli ve bu faaliyetlerin tüm üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere ulaştırılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Afat, N. ve Çiçek, Ş. (2019). Özel eğitim öğretmenliği lisans programlarındaki öğrencilerin profili ve alana yönelik görüşleri. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(1), 97-127.
- Akça, Y., Şahan, G. ve Tural, A. (2017). Türkiye'nin kalkınma planlarında eğitim politikalarının değerlendirilmesi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3(Special Issue), 394-403.
- Altundemir, M. E. (2012). Kalkınma planlarından eğitime bakış: Kamusal mallar teorisi perspektifinden. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 94-105.
- Aydın, G. N. ve Şentürk, Ş. (2021). Özel eğitim bölümü lisans programlarının birleştirilmesine yönelik özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Primary Education (TUJPEd)*, 6(1), 36-50. doi: 10.52797/tujped.829099
- Aydoğan, Y. ve Gültekin-Akdoğan, G. (2017). Yasa ve yönetmelikler ışığında geçmişten günümüze özel yetenekli çocukların hakları. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık*, 4(2), 1-11.
- Bakioğlu, A. ve Levent, F. (2013). Üstün yeteneklilerin eğitiminde Türkiye için öneriler. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1(1), 31-44.
- Bal, R. (2020). Türkiye'de ilk fen lisesinin açılış süreci, bilimsel gelişmeler ve değerlendirmeler. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 481-496. doi: 10.29228/kesit.47335
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1963). *Kalkınma planı (birinci beş yıl) 1963-1967*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1973). *Yeni strateji ve kalkınma planı üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1979). *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1989). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1995). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000)*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1984). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (2009). *Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun onsekizinci ve ondokuzuncu toplantısı ile İlgili 2009/16 sayılı başbakanlık genelgesi*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090805-5.htm> (28.05.2023). (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Boybeyi, S. ve Boybeyi, M. (2007). Sosyal bilimler lisesi örneğinde ortaöğretim: eğitim programlarında farklılaşmanın sonuçları. *Aile ve Toplum*, 3(11). 50-55.

- Bülbül, T. (2006). *Üniversite öğretim elemanlarının ücretlerinin akademik yaşama yansımalarının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Büyükalın Filiz, S., Çelik Şahin, A., Tufan, S., ve Karahmetoğlu, B. (2018). The opinions of faculty members about noncategorical special education program. *Hacettepe University Journal of Education*, 33(3), 763-775. doi: 10.16986/HUJE.2018036496
- Çelikten, Y. (2017). *Üstün yetenekli çocuklar ve BİLSEM*. *Turkish Journal of Educational Studies*, 4(3), 87-104.
- Çiloğlu ve Çelik Kılıç, (2022). Bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin yaşadıkları sorunların incelenmesi. O. Zahal ve H.Taş (Ed). *Eğitimde güncel araştırmalar içinde* (ss. 131-142). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Çitil, M. (2009). *Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar Türkiye’de özel eğitim*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çoruk, A. (2019). Planlı kalkınma dönemindeki milli eğitim şûra kararlarının kalkınma planlarındaki eğitime ilişkin hedefler çerçevesinde değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(4), 297-318. doi: 10.17244/eku.646042
- Demir, M. K. ve Arı, E. (2013). Öğretmen sorunları-Çanakkale ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 107-126.
- Ertürk, A. (2019). *Bilim ve sanat merkezleri destek eğitim programının sınıf öğretmenleri görüşlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trabzon Üniversitesi, Trabzon.
- Furmolly, A. W. ve Uludağ, B. K. (2018). Turizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi (1963-2015). *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 3(1), 11-22.
- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa Birliği sürecinde Türk eğitim sistemi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 66-80.
- Gönülaçar, Ş. (2014). *Kalkınma planları ve eğitim*. Erişim: https://www.academia.edu/8310870/Kalk%C4%B1nma_Planlar%C4%B1_ve_E%C4%9Fitim (Erişim tarihi: 16.05.2019).
- İnönü Üniversitesi (2009). *İnönü üniversitesi üstün yetenekliler eğitim araştırma ve uygulama merkezi yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090524-3.htm> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Kurnaz, A. ve Ekici, S. G. (2020). BİLSEM tanılama sürecinde kullanılan zeka testlerinin psikolojik danışmaların ve BİLSEM öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 5(10), 365-399. doi: <https://doi.org/10.47646/CMD.2020.177>
- Küçük, E. (2010). Türkiye’de eğitim planlaması neyi hedefliyor. In *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11 (13), 153-157.
- Küçük, E. (2012). Türkiye’de kalkınma planları kapsamında yapılan eğitim planlarının analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 9-26.
- Maba, A. ve Sakar, M. H. (2015). Türkiye’de müziksel alanda üstün yetenekli bireylerin eğitimlerine genel bir bakış. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 110-121.
- Marland, S. P. J. (1972). *Education of the Gifted and Talented: Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Marmara Üniversitesi (2004). *I. Türkiye üstün yetenekli çocuklar kongresi*. <https://mimoza.marmara.edu.tr/~ustunyetenek/program.php> (Erişim tarihi: 29.05.2019).

- Miles M. B. ve Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi*. (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev.) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1973). Millî Eğitim Temel Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf> (Erişim tarihi: 21.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (1983). *Özel eğitime muhtaç çocuklar kanunu*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf> (Erişim tarihi: 20.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (1988). *XII. Millî eğitim şûrası*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328> (Erişim tarihi: 20.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (1991). *Sekizinci millî eğitim şurası: 28 Eylül–3 Ekim 1970: Esaslar, Raporlar, Kararlar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1992). *3797 Sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc075/kanuntbmmc075/kanuntbmmc07503797.pdf (Erişim tarihi: 28.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (1997). *573 Sayılı Özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname* <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/4.5.573.pdf> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm> (Erişim Tarihi: 23.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2009). *Millî Eğitim Bakanlığı bilim ve sanat merkezleri yönergesi*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/524.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2013). *Özel yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı 2013 – 2017* <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/005.pdf> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015a). *Okullarda özel öğrencilere "destek odaları" geliyor*. <https://www.meb.gov.tr/okullarda-ozel-ogrencilere-destek-odalari-geliyor/haber/8272/tr> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015b). *Özel yetenekli öğrencilere yönelik destek eğitim odalarında verilebilecek zenginleştirilmiş eğitim uygulamaları eğitici eğitimi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrencilere-yonelik-destek-egitim-odalarinda-verilebilecek-zenginlestirilmis-egitim-uygulamaları-egitici-egitimi/icerik/498> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015c). *BİLGEP çalışmayı başladı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilgepcalistayi-basladi/icerik/600> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015d). *Özel yetenekli öğrenciler için yeni stratejiler hazırlandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrenciler-icin-yeni-stratejiler-hazirlandi/icerik/629> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015e). *Türkiye'nin ilk yerli zeka ölçeği projesi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/turkiyenin-ilk-yerli-zeka-olcegi-projesi/icerik/651> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2016a). *Türkiye'nin ilk zekâ testi kamuoyuna tanıtıldı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/turkiyenin-ilk-zek-testi-kamuoyuna-tanitildi/icerik/806> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2016b). *Bilim söyleşileri*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilim-soylesileri/icerik/719> (Erişim tarihi: 29.05.2023).

- Millî Eğitim Bakanlığı (2016c). *Özel yetenekli öğrencilere inovasyon ve yazılım kampı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrencilere-inovasyon-ve-yazilim-kampi/icerik/769> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2016d). *Özel yetenekli çocukların ebeveynlerine yönelik aile eğitim programı çalıştayı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-cocuklarin-ebeveynlerine-yonelik-aile-egitim-programi-calistayi/icerik/774> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017a). *Bilim ve sanat merkezleri festivali düzenleniyor*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilim-ve-sanat-merkezleri-festivali-duzenleniyor/icerik/829> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017b). *Zekâ kupü yazılım ve programlama laboratuvarı açıldı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/zek-kupu-yazilim-ve-programlama-laboratuvari-acildi/icerik/868> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018a). *Destek eğitim odalarından yararlanan özel yetenekli öğrencilere yönelik etkinlik örnekleri yayımlandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/destek-egitim-odalarindan-yararlanan-ozel-yetenekli-ogrencilere-yonelik-etkinlik-ornekleri-yayimlandi/icerik/1001> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018b). *2023 eğitim vizyonu açıklandı*. <https://www.meb.gov.tr/2023-egitim-vizyonu-aciklandi/haber/17298/tr> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018c). *2023 Eğitim Vizyonu, (2018)*. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018d) *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018e). *Spor liseleri*. http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/19185304_Spor_Liseleri.pdf (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019a). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_08/27014859_bilsemynerge.pdf (Erişim tarihi: 23.10.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019b). *Millî Eğitim Bakanlığı ortaöğretim kurumları yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190905-6.htm> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019c). *Özel yetenekliler eğitimi çalıştayı başladı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekliler-egitimi-calistayi-basladi/icerik/1144> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020a). *Bilim ve sanat merkezleri güçleniyor*. <https://www.meb.gov.tr/bilim-ve-sanat-merkezleri-gucleniyor/haber/21827/tr#:~:text=MEB%20%C3%96zel%20E%C4%9Fitim%20ve%20Rehberlik,d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda%20yetenek%20geli%C5%9Firme%20deste%C4%9Fi%20sunmaya> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020b). *Bilim ve sanat merkezleri öğretmenlerinin eğitimine ilişkin iş birliği protokolü imzalandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilim-ve-sanat-merkezleri-ogretmenlerinin-egitimine-iliskin-is-birligi-protokolu-imzalandi/icerik/1277> (29.05.2023).

- Millî Eğitim Bakanlığı (2020c). *BİLSEM'lere hava gözlem istasyonları kurulacak*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-lere-hava-gozlem-istasyonlari-kurulacak/icerik/1530> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020d). *Bilim ve sanat merkezleri ile mesleki ve teknik Anadolu liseleri arasında iş birliği*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilim-ve-sanat-merkezleri-ile-mesleki-ve-teknik-anadolu-liseleri-arasinda-is-birligi/icerik/1541> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020e). *Genel müdürlüğümüz; Düzce, Erzurum Teknik, Gaziantep ve Trabzon Üniversitesi ile protokol imzaladı*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/genel-mudurlugumuz-duzce-erzurum-teknik-gaziantep-ve-trabzon-universitesi-ile-protokol-imzaladi/icerik/1549> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021a). *BİLSEM öğrencilerimize yönelik ROKETSAN tarafından verilen yaz eğitim kampımız tamamlandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-ogrencilerimize-yonelik-roketsan-tarafindan-verilen-yaz-egitim-kampimiz-tamamlandi/icerik/1792> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021b). *Genel müdürlüğümüz ile TÜBA arasında akademik iş birliği protokolü imzalandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/genel-mudurlugumuz-ile-tuba-arasinda-akademik-is-birligi-protokolu-imzalandi/icerik/1843> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021c). *Genel müdürlüğümüz ile Hasan Kalyoncu Üniversitesi arasında iş birliği protokolü imzalandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/genel-mudurlugumuz-ile-hasan-kalyoncu-universitesi-arasinda-is-birligi-protokolu-imzalandi/icerik/1581> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021d). *Bilim ve sanat merkezleri veli akademisi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilim-ve-sanat-merkezleri-veli-akademisi/icerik/1599> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021e). *BİLSEM'lerde dijital görsel içerik geliştirme hedefi bilsem'lerde dijital görsel içerik geliştirme hedefi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-lerde-dijital-gorsel-icerik-gelistirme-hedefi/icerik/1686> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021f). *BİLSEM'lere "havacılık ve uzay" ile "nanoteknoloji" atölyeleri kurulmaya başlandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-lere-havacilik-ve-uzay-ile-nanoteknoloji-atolyeleri-kurulmaya-baslandi/icerik/1740> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021g). *Ulusal Farabi İslam bilim ve düşünce tarihi bilgi şöleni gerçekleştirildi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ulusal-farabi-islam-bilim-ve-dusunce-tarihi-bilgi-soleni-gerceklestirildi/icerik/1813> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2021h). *Sosyal bilimler ulusal çocuk kongresi'nin açılışı Çorum'da gerçekleştirildi*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/sosyal-bilimler-ulusal-cocuk-kongresinin-acilisi-corumda-gerceklestirildi/icerik/1823> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022a). *Lisansüstü eğitim ve akademik işbirliği protokolü imzalandı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/lisansustu-egitim-ve-akademik-isbirligi-protokolu-imzalandi/icerik/1892> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022b). *2023 yılında tüm ilçelere bilim ve sanat merkezi kurulacak*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/2023-yilinda-tum-ilcelere-bilim-ve-sanat-merkezi-kurulacak/icerik/2174> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022c). *BİLSEM öğrencileri ulusal fen bilimleri kongresi yapıldı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-ogrencileri-ulusal-fen-bilimleri-kongresi-yapildi/icerik/2010> (Erişim tarihi: 30.05.2023).

- Millî Eğitim Bakanlığı (2022d). *Genel müdürlüğümüz himayelerinde hay bilgi şöleni gerçekleştirildi.* <https://orgm.meb.gov.tr/www/genel-mudurlugumuz-himayelerinde-hay-bilgi-soleni-gerceklestirdi/icerik/2016> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022e). *Göklerdeki istiklalimiz için yeryüzü hazinelerimizle çalışıyoruz.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/goklerdeki-istiklalimiz-icin-yeryuzu-hazinelerimizle-calisiyoruz/icerik/2011> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022f). *BİLSEM öğrencilerimize, TAGEM'e bağlı enstitülerde eğitimler verildi.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-ogrencilerimize-tageme-bagli-enstitulerde-egitimler-verildi/icerik/2067> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022g). *Ufku parlak genç dimağlarımız ile bir arada, ülkemiz savunma sanayi yarınlara dokunmanın mutluluğunu yaşadık.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/ufku-parlak-genc-dimaglarimiz-ile-bir-arada-ulkemiz-savunma-sanayi-yarinlarina-dokunmanın-mutlulugunu-yasadik/icerik/2051> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022h). *Millî Eğitim Bakanlığı kurum açma, kapatma ve ad verme yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik.* <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220514-2.htm> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022i). *Özel yetenekli öğrencileri ilkokuldan liseye kadar destekleyen bilsem kariyer rehberlik programı hazırlandı.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrencileri-ilkokuldan-liseye-kadar-destekleyen-bilsem-kariyer-rehberlik-programi-hazirlandi/icerik/1904> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022j). *Özel yetenekli öğrenciler için duygu gelişimi ve öz düzenleme alanlarında psikoeğitim programları hazırlandı.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrenciler-icin-duygu-gelisimi-ve-oz-duzenleme-alanlarinda-psikoeğitim-programlari-hazirlandi/icerik/1973> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022k). *Dijital özel eğitim projesi koordinasyon toplantısı gerçekleştirildi.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/dijital-ozel-egitim-projesi-koordinasyon-toplantisi-gerceklestirildi/icerik/2072> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022l). *Sosyal duygusal becerilerin geliştirilmesi proje toplantısı gerçekleştirildi.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/sosyal-duygusal-becerilerin-gelistirilmesi-proje-toplantisi-gerceklestirildi/icerik/2073> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022m). *Özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kongresi düzenlendi.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-yetenekli-ogrencilerin-egitiminde-rehberlik-ve-psikolojik-danisma-hizmetleri-kongresi-duzenlendi/icerik/2120> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022n). *BİLSEM'lerde yapay zeka atölyeleri yapımı için bakanlığımız ve vakıfbank arasında iş birliği protokolü imzalandı.* <https://orgm.meb.gov.tr/www/bilsemelerde-yapay-zeka-atolyeleri-yapimi-icin-bakanligimiz-ve-vakifbank-arasinda-is-birligi-protokolu-imzalandi/icerik/2172> (Erişim tarihi: 29.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2022o). *Bilim ve sanat merkezleri yönergesi.* <https://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=25> (Erişim tarihi: 21.05.2023).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2023b). *Savunma sanayi başkanlığı ile genel müdürlüğümüz arasında imzalanan protokol kapsamına bilsem öğrencilerimize ASELSAN'da otonom eklemeli imalat eğitimi verildi.* <http://orgm.meb.gov.tr/www/savunma-sanayi-baskanligi-ile-genel-mudurlugumuz-arasinda-imzalanan-protokol-kapsamina-bilsem-ogrencilerimize-aselsanda-otonom-eklemeli-imalat-egitimi-verildi/icerik/2122> (Erişim tarihi: 30.05.2023).

- Millî Eğitim Bakanlığı, (2023a). *BİLSEM öğrencilerimiz için uzay kampı başlıyor*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/bilsem-ogrencilerimiz-icin-uzay-kampi-basliyor/icerik/2219> (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- Murat, M. (2003). Üniversite öğretim elemanlarında tükenmişlik. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2, (19), 25-34.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler, programları ve genel kurul görüşmeleri*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Oruç, Ş. Ateş, H. ve Çağır, S. (2019). Türk eğitim sisteminde geçmişten günümüze üstün yetenekliler için yapılan uygulamalar. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2(2), 253-273.
- Önsoy, R. (1991). Cumhuriyetten bugüne ilk ve ortaöğretimimiz ve bazı meseleleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6), 1-23.
- Özbey, F. (2018). *Özel eğitim öğretmenliği lisans programının zihin engelliler öğretmenliği yeterlikleri açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özsoy, Y. (1998). Üstün zekalı ve yetenekliler. Y. Özsoy, M. Özyürek ve S. Eripek (Ed). *Özel eğitime giriş* içinde (ss.125-148) Ankara: Karatepe Yayınları.
- Renzulli, J. S. (2012). Reexamining the role of gifted education and talent development for the 21st century: a four-part theoretical approach. *Gifted Child Quarterly* 56(3) 150-159.
- Resmi Gazete (2006). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060701M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 23.05.2023).
- Resmi Gazete (2019). *Onbirinci kalkınma planı (2019-2023)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 23.05.2023).
- Sağlam, M. ve Çiçek Sağlam, A. (2005). Öğretmenlik mesleğinin maddi yönüne ilişkin genel bir değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 317-328.
- Sak, U. (2011). Üstün yetenekliler eğitim programları modeli (ÜYEP) ve sosyal geçerliği. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 213-228.
- Seferoğlu, S. S. (2001). Sınıf öğretmenlerinin kendi meslekî gelişimleriyle ilgili görüşleri, beklentileri ve önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, (149), 12-18.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı (2014-2018)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005). Türkiye’de istikrarsız büyümenin analizi (1983-2003 dönemi). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 156-179.
- Topal, M. (2019). 2023 eğitim vizyonu belgesiyle 11. kalkınma planı'nda eğitimle ilgili hedeflerin karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 156-195.
- Toprakçı, E. ve Bakır, D. (2019). Eğitim alanı açısından 10. kalkınma planı, 2018 yılı programı ve MEB stratejik planının uyumluluğunun incelenmesi. *Milli Eğitim*, 48(222), 103-126.
- Tuzgöl-Dost, M. ve Cenkseven, F. (2007). Devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının mesleki sorunları. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 203-218.
- TÜZYEKSAV (2023). *Tarihçemiz*. <https://www.turkiyeustunzekalilarokulu.com/tarihcemiz/> (Erişim tarihi: 28.05.2023).

- Uygun, S. (2012). Basında öğretmen sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 72-91.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. (5. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- YÖK (2002). *Üstün zekalılar öğretmenliği programı*.
https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ogretmen-Yetistirme/ustun_zekalilar.pdf (Erişim tarihi: 30.05.2023).
- YÖK (2016). *Özel eğitim öğretmenliği programı*.
https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Ozel_Egitim_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf (Erişim tarihi: 30.05.2023).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.